

УДК 343.214+343.13

*Василь Миколайович Федитник,
доцент кафедри кримінального процесу
та організації досудового слідства ННІ № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук
ORCID: 0009-0003-2890-0780*

ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ НА ПІДСТАВІ Ч. 5 СТ. 401 КК УКРАЇНИ У СВІТЛІ ПРАВОВИХ ПОЗИЦІЙ ВЕРХОВНОГО СУДУ

Постановка проблеми. Проблематика кримінальної відповідальності за ухилення від проходження військової служби у формі самовільного залишення військової частини або місця служби та дезертирства є вельми актуальною в умовах воєнного стану. Фактично в ній об'єднуються діаметрально протилежні напрями кримінально-правової політики, один з яких пов'язаний з необхідністю посилення кримінальної відповідальності за означені форми ухилення від проходження військової служби, а інший – з відшукуванням інших шляхів впливу на злочинців, що спрямований на їх повернення до виконання обов'язку захисту суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності України. Одним із таких альтернативних шляхів, який можемо умовно назвати «правом милосердя», є звільнення від кримінальної відповідальності осіб, які вчинили самовільне залишення військової частини або місця служби (ст. 407 Кримінального кодексу України (далі – КК) та дезертирство (ст. 408 КК) (далі – військовослужбовці-ухилянти) в умовах воєнного стану. Важливе значення у виробленні стандарту кримінально-правової кваліфікації у разі позитивної посткримінальної поведінки військовослужбовця-ухилянта мають правові позиції Верховного Суду (далі – ВС), який «забезпечує сталість та єдність судової практики в порядку та спосіб, визначені процесуальним законом» (ч. 1 ст. 36) [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У теорії кримінального права проблематика різноманітних форм кримінально-правового реагування на вчинення кримінальних правопорушень, що полягають в ухиленні від проходження військової служби, зокрема й звільнення військовослужбовців-ухилянтів від кримінальної відповідальності, була предметом дослідження таких науковців, як А. Александрова, С. Висоцький, В. Журавель, А. Кавунська Р. Каторкін, В. Назарчук, О. Обиход, А. Ониськів, М. Сенько та багато інших науковців. Проте, з огляду на новітні виклики перед кримінально-правовою доктриною та судовою практикою, пов'язані з появою у КК нової заохочувальної норми про спеціальний вид звільнення військовослужбовців-ухилянтів від кримінальної відповідальності, важливого значення набуває й дослідження еволюції правових позицій ВС щодо застосування ч. 5 ст. 401 КК.

Мета статті полягає в тому, щоб простежити основні підходи суду касаційної інстанції до тлумачення підстави та умов звільнення від кримінальної відповідальності військовослужбовців-ухилянтів на підставі ч. 5 ст. 401 КК.

Основні результати дослідження. Після тривалих обговорень Верховна Рада України 20.08.2024 ухвалила Закон України № 3902-IX, яким ст. 401 КК було доповнено ч. 5, що закріпила спеціальний вид звільнення від кримінальної відповідальності військовослужбовців-ухилянтів, а саме, що особа, яка під час дії воєнного стану, яка вперше вчинила кримінальне правопорушення, передбачене статтями 407, 408 цього Кодексу, може бути звільнена від кримінальної відповідальності в порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законодавством України, якщо вона добровільно звернулася із клопотанням до слідчого, прокурора, суду про намір повернутися до цієї або іншої військової частини або до місця служби для продовження проходження військової служби та за наявності письмової згоди командира (начальника) військової частини (установи) на

продовження проходження такою особою військової служби [2]. Відповідні зміни, що забезпечують механізм реалізації положень ч. 5 ст. 401 КК, було внесено і в Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК) (ч. 2 ст. 286, ч. 1 ст. 287, ч. 3 ст. 288, ст. 616).

Ці зміни набули чинності 07.09.2024 та мали значний вплив на зміну вектора кримінально-правової політики з реалізації державою каральної функції щодо військовослужбовців-ухилянтів на застосування «права милосердя» до осіб, які виявили намір продовжити виконання конституційного обов'язку захисту суверенітету, територіальної цілісності й недоторканності України після вчиненого ухилення від проходження військової служби.

Так, за даними Державної судової адміністрації України, у 2023 році, коли у КК ще не було заохочувальної норми у ч. 5 ст. 401 КК, кількість осіб, які вчинили злочин, передбачений ст. 407 КК, рішення щодо яких набрали законної сили в цей період, становила 1 639, з яких засуджено було 1 577 осіб, а щодо 62 осіб – кримінальне провадження було закрито з різних підстав (щодо 56 осіб – у зв'язку з їх смертю), зокрема, й з підстав звільнення їх від кримінальної відповідальності. Щодо осіб, які вчинили дезертирство, кількість осіб, щодо яких набрали законної сили судові рішення, ухвалені у 2023 році, дорівнювала 123 особи, з яких 119 осіб було засуджено, а щодо 9 осіб кримінальне провадження було закрито (щодо 4 осіб – у зв'язку з їх смертю) [3]. У 2024 році кількість осіб, які вчинили злочини, передбачені статтями 407 і 408 КК, щодо яких було закрито кримінальне провадження, збільшилася. З 3 392 осіб, рішення щодо яких набрало законної сили в цьому році (3 109 осіб – за ст. 407 КК та 283 особи – за ст. 408 КК), засуджено 1 099 осіб (928 осіб – за ст. 407 КК та 171 особа – за ст. 408 КК), а щодо 2 370 осіб кримінальне провадження було закрито (щодо 2 259 – за ст. 407 КК та 111 осіб – за ст. 408 КК) [4]. Нагадаємо, що у 2024 році заохочувальна норма, передбачена у ч. 5 ст. 401 КК, діяла практично 4 місяці (з 07.09.2024). З 13 348 осіб, рішення щодо яких набрало законної сили у 2025 році (12 896 осіб – за ст. 407 КК, 452 особи – за ст. 408 КК), засуджено 662 особи (584 особи – за ст. 407 КК і 78 осіб – за ст. 408 КК), а щодо 12 704 осіб кримінальне провадження було закрито (12 331 особа – за ст. 407 КК, 373 особи – за ст. 408 КК) [5]. Отже, частка осіб, щодо яких кримінальне провадження було закрито, зокрема й з підстав, передбачених ч. 5 ст. 401 КК, у 2023 році становила 4 % (за ст. 407 КК) та 3 % (за ст. 408 КК), у 2024 році цей показник становив 73 % (за ст. 407 КК) та 39 % (за ст. 408 КК), у 2025 році – 96 % (за ст. 407 КК) та 83 % (за ст. 408 КК).

При цьому кількість осіб, щодо яких кримінальне провадження було закрито з інших підстав (що включає закриття кримінального провадження на підставі ч. 5 ст. 401 КК), у 2023 році становила 9 осіб (4 особи – за ст. 407 КК та 5 осіб за ст. 408 КК) [3], у 2024 році – 225 осіб (2 146 осіб – за ст. 407 КК, 109 осіб – за ст. 408 КК) [4], у 2025 році – 12 558 осіб (12 189 осіб – за ст. 407 КК, 369 осіб – за ст. 408 КК) [5]. Отже, частка осіб, щодо яких кримінальне провадження було закрито з інших підстав, що включає закриття провадження з підстав, передбачених ч. 5 ст. 401 КК, у ці роки становила 6 % (за ст. 407 КК) та 55 % (за ст. 408 КК) у 2023 році, 95 % (за ст. 407 КК) та 29 % у 2024 році, 99 % (за ст. 407 КК) та 90 % у 2025 році.

Отже, з моменту включення до КК заохочувальної норми у ст. 401 стосовно військовослужбовців-ухилянтів кардинально змінився вектор кримінально-правової політики в аспекті кримінально-правового реагування на їх протиправну поведінку, що демонструє судовою практикою упродовж останніх двох років, спрямування якої в «потрібному руслі» здійснює ВС. Така діяльність суду касаційної інстанції має орієнтуючий та спрямовуючий характер у напрямі забезпечення єдності та стабільності судової практики. У багатьох постановках ВС, ухвалених у кримінальних провадженнях, в яких йшлося про застосування ч. 5 ст. 401 КК, Судом сформульовано ряд правових позицій, на характеристиці яких спинимося нижче.

Так, законодавець обмежив звільнення від кримінальної відповідальності за ч. 5 ст. 401 КК кримінальними правопорушеннями, передбаченими статтями 407 і 408 КК, вчиненими вперше. Як зазначає Ю. В. Баулін, особа вважається такою, що вчинила злочин уперше, як у тому випадку, коли має місце перше фактичне скоєння злочину, так і у разі, якщо має місце вчинення діяння вперше у кримінально-правовому значенні, а саме «якщо злочин фактично був вчинений нею хоча й не вперше, але на день його вчинення існували юридичні підстави, що виключали можливість визнання вчинення злочину повторним або рецидивом злочину (особу було звільнено від кримінальної відповідальності за підставами, встановленими в КК, згідно із законом про амністію чи на підставі

акта про помилування; особа хоча й була засуджена, однак на момент вчинення нового злочину судимість було погашено або знято; особа не підлягає кримінальній відповідальності, оскільки злочинність раніше вчиненого діяння скасовано новим кримінальним законом» [6, с. 128].

Ураховуючи таке однозначне формулювання відповідної передумови звільнення від кримінальної відповідальності у ч. 5 ст. 401 КК, ВС також висновує, що у разі, якщо з обставин формулювання обвинувачення, визнаного судом доведеним, убачається, що військовослужбовець вчинив два окремих діяння самовільного залишення військової частини, які не були об'єднані єдиним умислом, він не може бути звільнений від кримінальної відповідальності на підставі ч. 5 ст. 401 КК, оскільки не встановлено наявності обов'язкової передумови для застосування цього виду звільнення – вчинення вперше кримінального правопорушення, передбаченого ч. 5 ст. 407 цього Кодексу [7].

Як уже зазначалось, заохочувальна норма, передбачена у ч. 5 ст. 401 КК, набрала чинності 07.09.2024. Однак самі злочини, передбачені статтями 407 і 408 КК, вчинялися до цієї дати, у зв'язку з чим постає питання про можливість звільнення таких військовослужбовців-ухилянтів від кримінальної відповідальності. Згідно з правовою позицією ВС, «якщо на час касаційного розгляду кримінального провадження стосовно обвинуваченого набули чинності зміни до законодавства України, що вплинули на наслідки вчинення кримінального правопорушення, передбаченого, зокрема, ст. 407 КК, а саме згідно з положеннями ст. 401 КК у редакції Закону України № 3902-IX від 20.08.2024 особа, яка вчинила кримінальні правопорушення, передбачені статтями 407, 408 КК, за наявності сукупності певних умов може бути звільнена від кримінальної відповідальності в порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законодавством України, то відповідно до положень ст. 58 Конституції України та ст. 5 КК особа підлягає звільненню від кримінальної відповідальності на підставі ч. 5 ст. 401 КК» [8].

Однією з обов'язкових умов указанного вище звільнення від кримінальної відповідальності є добровільне звернення з клопотанням до слідчого, прокурора, суду про намір повернутися до цієї або іншої військової частини або до місця служби для продовження проходження військової служби. Законодавець, як бачимо, не конкретизує, до слідчого, прокурора чи суду якого рівня може звернутися особа для виконання такої передумови звільнення від кримінальної відповідальності. Наприклад, чи можна військовослужбовця-ухилянта звільнити від кримінальної відповідальності, якщо він добровільно звернувся до суду касаційної інстанції. Щодо цього має місце правова позиція ВС, відповідно до якої немає значення, до якого саме суду добровільно звернувся обвинувачений про намір повернутися до цієї або іншої військової частини або до місця служби для продовження проходження військової служби. Таке добровільне звернення може бути адресоване й суду касаційної інстанції, який повинен у такому разі звільнити цю особу від кримінальної відповідальності та закрити кримінальне провадження щодо неї (звісно, за наявності всіх необхідних передумов та умов звільнення від кримінальної відповідальності у ч. 5 ст. 401 КК).

У цьому ж контексті також наголосимо, що військовослужбовець повинен особисто або через свого захисника подати відповідне клопотання, звернення до слідчого, прокурора, суду про намір повернутися до цієї або іншої військової частини або до місця служби для продовження проходження військової служби. ВС, здійснюючи тлумачення цієї ознаки, вказав, що «добровільне звернення особи з клопотанням до слідчого, прокурора або суду про намір повернутися до цієї або іншої військової частини чи до місця служби для продовження проходження військової служби як одна з умов застосування ч. 5 ст. 401 КК, пов'язується законодавцем з наявністю добровільного волевиявлення особи на продовження військової служби, що свідчить про її готовність виконувати військовий обов'язок і виправити наслідки попередньої протиправної поведінки» [9].

Інша обов'язкова умова звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ч. 5 ст. 401 КК («парна» до тієї, що розглядалася вище) полягає в тому, що, окрім добровільного звернення обвинуваченого із клопотанням до слідчого, прокурора, суду про намір повернутися до цієї або іншої військової частини або до місця служби для продовження проходження військової служби, необхідно встановити наявність письмової згоди командира (начальника) військової частини (установи) на продовження проходження такою особою військової служби. Водночас законодавець не конкретизував, у якій формі така згода має бути подана. З аналізу постанов ВС убачається, що цей Суд не звертає уваги на докладне з'ясування форми такої згоди і, на нашу думку, має рацію.

Адже будь-яке підтвердження командиром (начальником) військової частини або місця служби того, що він згоден на продовження проходження військової служби військовослужбовцем-ухилянтом є можливим, а тому незалежно від артикуляції самої згоди має братися судом до уваги та враховуватися як умова звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ч. 5 ст. 401 КК. ВС констатував наявність аналізованої умови у випадку подання стороною захисту письмової згоди командира військової частини на подальше проходження обвинуваченим служби в цій частині та надходження заяви цього командира з проханням направити обвинуваченого до цієї частини для проходження військової служби [10]. В іншій справі згода командира мала форму листа-погодження, що стало підставою для визнання її згодою на подальше проходження обвинуваченим військової служби [8].

Більше того, оцінюючи обставини, викладені в обвинувальному акті, у постанові від 15.10.2025 у справі № 484/3679/23 ВС виснував, що «добровільне повернення військовослужбовця до місця тимчасової дислокації військової частини, його зарахування наказом командира на всі види забезпечення та продовження проходити військову службу до настання обставин, які унеможливили її подальше проходження, свідчать про добровільне волевиявлення особи на продовження військової служби та є однією з умов звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ч. 5 ст. 401 КК. Відсутність відповідного письмового клопотання військовослужбовця про звернення до слідчого, прокурора або суду з наміром повернутися до військової частини чи до місця служби для продовження проходження військової служби не є перепорою до звільнення його від кримінальної відповідальності» [11]. Тобто ВС підкреслив, що згода командира на продовження проходження військової служби військовослужбовцем-ухилянтом мала конклюдентну форму та полягала в зарахуванні останнього наказом командира на всі види забезпечення відповідної військової частини. Нагадаємо, що в цьому випадку ВС оцінював ситуацію вчинення таких позитивних дій до моменту набрання чинності заохочувальною нормою, передбаченою ч. 5 ст. 401 КК. Відповідно командир військової частини не надав такої згоди, як це вимагається у відповідній заохочувальній нормі, однак вчинив конклюдентні дії у вигляді зарахування обвинуваченого на всі види грошового забезпечення у військовій частині, що свідчить про те, що він погодився на продовження проходження військової служби військовослужбовцем. ВС цілком слушно наголосив, що «наказ командира військової частини, яким військовослужбовець був зарахований на всі види забезпечення після того, як останній добровільно повернувся для подальшого проходження військової служби, є належним письмовим підтвердженням згоди командира на проходження військової служби та є відповідною умовою звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ч. 5 ст. 401 КК» [11]. При цьому «ні ч. 5 ст. 401 КК, ні статті 286 і 287 КПК не містять вимог щодо конкретної форми письмової згоди командира на продовження проходження особою військової служби (лист, наказ чи розпорядження) як умови звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ч. 5 ст. 401 цього Кодексу» [11].

Як було зазначено, Законом України № 3902-IX не лише було доповнено ст. 401 КК новою ч. 5, а й змінено відповідні положення КПК. Зокрема, згідно з новим абзацом другим ч. 3 ст. 288 цього Кодексу, у разі закриття судом кримінального провадження та звільнення підозрюваного, обвинуваченого від кримінальної відповідальності у порядку, передбаченому ч. 4 ст. 401 КПК, суд своєю ухвалою зобов'язує після набрання такою ухвалою законної сили невідкладно поновити звільнену особу на військовій службі та звільнену особу не пізніше 72 годин зобов'язує прибути до відповідної військової частини або місця служби для продовження проходження військової служби [1]. На цьому наголошує у своїх постановках ВС [8]. Якщо поглянути на формулювання кримінальної процесуальної частини заохочувальної норми, на підставі якої військовослужбовець-ухилянт може бути звільнений від кримінальної відповідальності на підставі ч. 5 ст. 401 КК, то звернемо увагу на імперативному та обов'язковому характері таких процесуальних дій судді, передбачених у ч. 2 ст. 288 КПК.

Повернемося до правової позиції ВС, викладеної у постанові від 15.10.2025 (справа № 484/3679/23, провадження № 51-2692км25). У ній йшлося про ретроспективну оцінку, а саме про оцінку діяння, вчиненого до набрання чинності заохочувальною нормою у ч. 5 ст. 401 КК. Окрім того, згідно з фактичними обставинами, передбаченими в обвинувальному акті, у цій справі, військовослужбовець, який самовільно залишив військову службу, однак повернувся для її про-

довження та був зарахований командиром на всі види грошового забезпечення, проходив військову службу до того моменту, коли наказом командира був звільнений із військової служби за станом здоров'я через захворювання, пов'язане з проходженням військової служби. Суд першої та апеляційної інстанції, відмовляючи у звільненні від кримінальної відповідальності цього військовослужбовця та закриваючи провадження щодо нього, вказали, що до нього немає правових підстав застосовувати положення ч. 3 ст. 288 КПК, оскільки звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ч. 5 ст. 401 КК можливе лише за умови обов'язкового поновлення особи на військовій службі та її прибуття до військової частини протягом 72 годин, що неможливо виконати через те, що обвинувачений вже не проходить військову службу, оскільки звільнений з неї у встановленому законодавством порядку.

ВС, не погодившись з судами першої та апеляційної інстанцій, задовольнив касаційну скаргу в цьому провадженні, звільнив обвинуваченого від кримінальної відповідальності та закриття кримінального провадження щодо нього. Таке рішення було мотивоване, зокрема, тим, що «положення ч. 3 ст. 288 КПК, відповідно до якого звільнення від кримінальної відповідальності за ч. 5 ст. 401 КК можливе лише за умови обов'язкового поновлення особи на військовій службі та її прибуття до військової частини протягом 72 годин, не є перешкодою до реалізації судом касаційної інстанції приписів ч. 5 ст. 401 КК у їх взаємозв'язку із вимогами ст. 58 Конституції України та ст. 5 КК щодо вирішення питання про звільнення військовослужбовця від кримінальної відповідальності, який після зарахування проходив військову службу, однак був звільнений із військової служби наказом командира за станом здоров'я через захворювання, пов'язане з проходженням військової служби» [9].

Погодитися з такою правовою позицією ВС не можемо, оскільки законодавець визначив як конкретні передумови та умови звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ч. 5 ст. 401 КК, так і обов'язкові процесуальні, які суддя повинен виконати, звільняючи особу від кримінальної відповідальності в цьому випадку та закриваючи кримінальне провадження щодо неї. При цьому перелік процесуальних дій, які супроводжують звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ч. 5 ст. 401 КК, є обов'язковим для суду. А відсутність можливості їх виконати фактично зводить нанівець можливість заохочення позитивної посткримінальної поведінки обвинуваченого, яка не повною мірою відповідає визначеним нормативно положенням КК та КПК. Фактично в цьому випадку суд поставив себе на місце законодавця, оскільки втрутився в компетенцію формулювання самих кримінально-правових приписів, а не здійснив їх тлумачення та не сформулював правову позицію відповідно до нормативного змісту звільнення від кримінальної відповідальності за ч. 5 ст. 401 КК, що включає й виконання суддею процесуальних дій, передбачених у КПК.

Нагадаємо, що в одній із постанов ВС наголосив, що, «виходячи з наданих законом ВС повноважень, він повинен лише застосовувати норми закону, але аж ніяк не може підміняти законодавчий орган влади та своїми рішеннями відступати від норм закону, змінювати їх зміст, тим самим спотворювати закріплену в них законодавчу мету» [12].

Тож, на нашу думку, ВС повинен був у цьому випадку залишити в силі рішення судів першої та апеляційної інстанцій та не звільняти обвинуваченого від кримінальної відповідальності на підставі ч. 5 ст. 401 КК. Звичайно, може виникнути питання про несправедливість саме такого підходу, оскільки він буцімто не відповідає нашій ідеї про право милосердя, закріпленого у ч. 5 ст. 401 КК щодо військовослужбовців-ухилянтів, незалежно від того, до чи після набрання чинності якою вони вчинили як сам злочин, передбачений статтями 407 або 408 КК, так і відповідну позитивну посткримінальну поведінку, спрямовану на продовження проходження військової служби. Але пам'ятаймо, що «*Dura lex, sed lex*». І поки не будуть внесені зміни законодавцем у кримінальний процесуальний механізм реалізації кримінально-правової частини звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ч. 5 ст. 401 КК, суд не може не враховувати обов'язкові процесуальні дії судді, які повинні супроводжувати відповідне звільнення від кримінальної відповідальності та закриття кримінального провадження.

Висновки. Отже, доходимо висновку, що звільнення від кримінальної відповідальності військовослужбовців, які ухилялися від проходження військової служби, однак які повернулися до її проходження, виконавши умови, визначені як у КК (ч. 5 ст. 401), так і в КПК (ч. 2 ст. 286, ч. 1 ст. 287, ч. 3 ст. 288), є проявом права милосердя до них з боку держави, а сама поява цієї заохо-

чувальної норми зумовила зміну вектора кримінально-правової політики держави щодо військово-вслужбовців-ухилянтів з каральної на «милосердну». З аналізу наявних правових позицій ВС убачається, що в них комплексно витлумачено передумови та умови звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ч. 5 ст. 401 КК, а також процесуальні дії судді, що супроводжують таке звільнення (ч. 2 ст. 286, ч. 1 ст. 287, ч. 3 ст. 288 КПК). Водночас зроблено висновок, що ВС не може переймати на себе функцію законодавця, коригуючи положення указаних вище заохочувальних норм кримінально-правового та кримінального процесуального характеру та повинен застосовувати їх відповідно до волі законодавця, об'єктивованої у вигляді кримінально-правового припису заохочувального характеру.

Список використаних джерел

1. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>
2. Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законів України щодо вдосконалення кримінальної відповідальності за злочини проти встановленого порядку несення або проходження військової служби під час дії воєнного стану: Закон України від 20.08.2024 № 3902-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3902-20#n6>
3. Звіт про осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності, та види кримінального покарання за 2023 р. (форма 6). URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2023
4. Звіт про осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності, та види кримінального покарання за 2024 р. (форма 6). URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2024
5. Звіт про осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності, та види кримінального покарання за 2025 р. (форма 6). URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2025
6. Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності: монограф. Київ: Атіка, 2004. 296 с.
7. Постанова колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду (справа № 295/2490/24, провадження № 51-3771км25). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/133909911>
8. Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 20.05.2025 (справа № 203/1612/22, провадження № 51-7671км23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/127713100>
9. Постанова колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 15.10.2025 (справа № 484/3679/23, провадження № 51-2692км25). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/131130767>
10. Постанова колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 31.07.2025 (справа № 183/12595/23, провадження № 51-5705км24). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/129310845>
11. Постанова колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного суду від 15.10.2025 (справа № 484/3679/23, провадження № 51-2692км25). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/131130767>
12. Постанова об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 15.01.2024 (справа № 722/594/22, провадження № 51-3186км22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116446106>

References

1. Pro sudoustrii i status suddiv: Zakon Ukrainy vid 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (in Ukr.).
2. Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy, Kryminalnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy ta inshykh zakoniv Ukrainy shchodo vdoskonalennia kryminalnoi vidpovidalnosti za zlochyny proty vstanovlenoho poriadku nesennia abo prokhozhdzhennia viiskovoï sluzhby pid chas dii voïennoho stanu: Zakon Ukrainy vid 20.08.2024 № 3902-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3902-20#n6> (in Ukr.).
3. Ukhvala kolehii suddiv Tretoi sudovoi palaty Kasatsiinoho kryminalnoho sudu u skladi Verkhovnoho Sudu vid 03.11.2025. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/131495431> (in Ukr.).
4. Peremishchaty / peremishchuvaty / Slovyk ukrainskoi movy. URL: <https://slovyk.ua/index.php?swrd=%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BC%D1%96%D1%89%D0%B0%D1%82%D0%B8> (in Ukr.).
5. Mytnyi kodeks Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text> (in Ukr.).
6. Baulin Yu. V. Zvilnennia vid kryminalnoi vidpovidalnosti: monohraf. Kyiv: Atika, 2004. 296 s. (in Ukr.).

7. Postanova kolehii suddiv Tretoi sudovoi palaty kasatsiinoho kryminalnoho sudu u skladi Verkhovnoho Sudu (sprava № 295/2490/24, provadzhennia № 51-3771km25). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/133909911> (in Ukr.).
8. Postanova kolehii suddiv Pershoi sudovoi palaty Kasatsiinoho kryminalnoho sudu u skladi Verkhovnoho Sudu vid 20.05.2025 (sprava № 203/1612/22, provadzhennia № 51-7671km23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/127713100> (in Ukr.).
9. Postanova kolehii suddiv Tretoi sudovoi palaty Kasatsiinoho kryminalnoho sudu u skladi Verkhovnoho Sudu vid 15.10.2025 (sprava № 484/3679/23, provadzhennia № 51-2692km25). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/131130767> (in Ukr.).
10. Postanova kolehii suddiv Druhoi sudovoi palaty Kasatsiinoho kryminalnoho sudu u skladi Verkhovnoho Sudu vid 31.07.2025 (sprava № 183/12595/23, provadzhennia № 51-5705km24). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/129310845> (in Ukr.).
11. Postanova kolehii suddiv Tretoi sudovoi palaty Kasatsiinoho kryminalnoho sudu u skladi Verkhovnoho Sudu vid 15.10.2025 (sprava № 484/3679/23, provadzhennia № 51-2692km25). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/131130767> (in Ukr.).
12. Postanova obiednanoi palaty Kasatsiinoho kryminalnoho sudu u skladi Verkhovnoho Sudu vid 15.01.2024 (sprava № 722/594/22, provadzhennia № 51-3186kmo22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116446106> (in Ukr.).

Федитник В. М. Звільнення від кримінальної відповідальності військовослужбовців на підставі ч. 5 ст. 401 КК України у світлі правових позицій Верховного Суду

У статті проаналізовано постанови Верховного Суду щодо застосування заохочувальної норми у ч. 5 ст. 401 КК України. Установлено, що звільнення від кримінальної відповідальності військовослужбовців, які ухилялися від проходження військової служби, однак які повернулися до її проходження, виконавши умови, визначені як у КК України (ч. 5 ст. 401), так і в КПК України (ч. 2 ст. 286, ч. 1 ст. 287, ч. 3 ст. 288), є проявом права милосердя до них з боку держави, а сама поява цієї заохочувальної норми зумовила зміну вектору кримінально-правової політики держави щодо військовослужбовців-ухилянтів з каральної на «милосердну». З аналізу наявних правових позицій Верховного Суду вбачається, що в них комплексно витлумачено передумови та умови звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ч. 5 ст. 401 КК України, а також процесуальні дії судді, що супроводжують таке звільнення (ч. 2 ст. 286, ч. 1 ст. 287, ч. 3 ст. 288 КПК України). Водночас зроблено висновок, що Верховний Суд не може переймати на себе функцію законодавця, коригуючи положення указаних вище заохочувальних норм кримінально-правового та кримінального процесуального характеру та повинен застосовувати їх відповідно до волі законодавця, об'єктивованій у вигляді кримінально-правового припису заохочувального характеру.

Ключові слова: правова позиція, Верховний Суд, тлумачення, заохочувальна норма, звільнення від кримінальної відповідальності, право милосердя, самовільне залишення військової частини або місця служби, дезертирство, військовослужбовець, кримінально-правова політика, судова практика.

Fedytnyk V. M. Exemption from criminal liability of military personnel on the basis of Part 5 of Article 401 of the Criminal Code of Ukraine in light of the legal positions of the Supreme Court

The article analyses the rulings adopted by the Cassation Criminal Court within the Supreme Court regarding the application of the incentive provision in Part 5 of Article 401 of the Criminal Code of Ukraine to military personnel who, during martial law, committed a criminal offence for the first time, as provided for in Articles 407 and 408 of this Code, if they voluntarily applied to the investigator, prosecutor or court with a request to return to this or another military unit or place of service to continue their military service and with the written consent of the commander (head) of the military unit (institution) to continue such person's military service. It has been established that the exemption from criminal liability of military personnel who evaded military service but who returned to continue their service, having fulfilled the conditions specified in both the Criminal Code of Ukraine (Part 5 of Article 401) and the Criminal Procedure Code of Ukraine (Part 2 of Article 286, Part 1 of Article 287, part 3 of Article 288) is a manifestation of the state's right to show mercy to them, and the very appearance of this incentive norm has led to a change in the vector of the state's criminal law policy towards military personnel who have evaded service from punitive to «merciful». An analysis of the existing legal positions of the Supreme Court shows that they comprehensively interpret the prerequisites and conditions for exemption from criminal liability on the basis of Part 5 of Article 401 of the Criminal Code of Ukraine, as well as the procedural actions of the judge accompanying such exemption (Part 2 of Article 286, Part 1 of Article 287, Part 3 of Article 288 of the Criminal Procedure Code of Ukraine). In particular, this concerns the specifics of establishing the voluntary nature of the accused's application to the investigator, prosecutor or judge with a request to return to this or another military unit or place of service to

continue military service, the form of written consent of the commander (head) of the military unit (institution) for such a person to continue military service; the characteristics of such a prerequisite for exemption from criminal liability as the commission of criminal offences provided for in Articles 408 and 408 of the Criminal Code for the first time. It was concluded that the Supreme Court cannot assume the function of a legislator by adjusting the provisions of the above-mentioned incentive norms of a criminal law and criminal procedural nature and must apply them in accordance with the will of the legislator, objectified in the form of a criminal law prescription of an incentive nature.

Keywords: legal position, Supreme Court, interpretation, incentive provision, exemption from criminal liability, right of clemency, unauthorized absence from military unit or place of service, desertion, military personnel, criminal law policy, judicial practice.

DOI: 10.33663/2524-017X-2026-17-487-494

Дата першого надходження рукопису до видання: 04.03.2026

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 09.04.2026

Дата публікації: 30.04.2026